

PAPER DETAILS

TITLE: Demokrasi Yolunda Önemli Bir Asama : Türk Kadınina Siyasal Haklarının Tanınması

AUTHORS: Saime YÜCEER

PAGES: 131-151

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214543>

DEMOKRASİ YOLUNDA ÖNEMLİ BİR AŞAMA: TÜRK KADININA SİYASAL HAKLARININ TANINMASI

Saime YÜCEER*

ÖZET

Türk kadınları, II. Meşrutiyetle birlikte siyasete ilgi duymaya başladılar. Ama bu ilgi siyasal hak isteme düzeyinde değildi. Bu süreçte kadın hareketinin amacı, kadını toplumsal ve ekonomik yaşama katmaktı. Bu yolda örgütler oluşturularak faaliyete geçildi. Ancak gelenekler, dini algı, toplumun ataerkil yapısı, kadın hareketinin önündeki en büyük engelleri oluşturdu. Hem bu nedenlerle hem de yönetim felsefesi nedeniyle, kadının durumunda geniş boyutlu değişim sağlamak mümkün olmadı.

Bu durum Cumhuriyet Döneminde değişti; kadın hakları konusunda farklı bir sürece girildi ve radikal devrimler gerçekleştirildi. Bu arada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadın hareketinin, Türk kadınının siyasal haklarına kavuşması yolundaki çabaları da sürdü. 1930'a gelindiğinde kadınlar, sosyal ve ekonomik haklarına kavuşmuşlardı. Sıra siyasal haklara gelmişti. Mustafa Kemal'in öncülüğünde, 1930'dan itibaren kadının siyasal haklarıyla ilgili devrimler gerçekleştirilmeye başlandı ve ilk olarak Belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanındı. Kadınlar bu tarihten kısa süre sonra 26 Ekim 1933'te de, muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde, oy kullanma ve seçilme hakkını kazandılar. 5 Aralık 1934 tarihinde ise kadınlara siyasal anlamda en büyük hak olan milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı.

Böylece demokrasinin önemli bir aşaması tamamlanmış oldu. Kadınların ilk olarak seçme ve seçilme hakkını kullandığı 8 Şubat 1935 yılında yapılan seçimde, Meclise 17 kadın milletvekili girmeye hak kazandı. 1936 ara seçiminde bir kadın milletvekilinin daha seçilmesiyle sayı 18'e yükseldi. Bu oldukça çarpıcı bir başarıydı. Kadın milletvekili oranıyla Türkiye, kadınların siyasal haklara sahip

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

olduğu ülkeler listesinde ilk sıralarda yer alıyordu. Daha sonraki dönemlerde kadının siyasetteki durumunda ciddi bir gerileme yaşandı. 1935-1939 Dönemindeki kadın milletvekili oranı, 2007 seçiminde geçilebildi. Ancak bu trajik bir geçişti. Çünkü 2007'de sağlanan % 9,09'luk oranla Türkiye dünya ortalamasının altında kaldığı gibi, ülkemizden çok sonra kadına siyasal haklarını tanıyan gelişmemiş bazı ülkelerin bile gerisinde yer almaya devam etmekte.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Kadın Hareketi, Demokrasi Türk Kadını, Siyasal Haklar.

ABSTRACT

An Important Milestone Towards Democracy: Acknowledging Turkish Women's Political Rights

With the second Constitutional Monarchy, Turkish women started to show interest in politics. However, this interest was not in the form of demanding political rights. In this pursuit, the aim of woman's movement was to draw woman into social and economic life. To this end, steps were taken by constituting organizations. However, traditions, religious perceptions, and the patriarchal structure of the society caused the greatest obstacles before the woman's movement. Both for these reasons and the philosophy of administration, no large-scale change was achieved in the status of woman.

This picture changed in the Republican period; a different process started in respect of women's rights and radical reforms were effectuated. Meanwhile, from the first years of the Republican period on, the woman's movement continued their efforts to have Turkish women acquire political rights. When it was 1930, women had derived their social and economic rights. Then it was time to get the political ones. Under the lead of Mustafa Kemal, from 1930 on, reforms regarding women's political rights were started to be realized and firstly they were given the right to elect and to be elected in municipal elections. What's more, a short while after this date, on 26th October, 1933, women derived the right to elect and to be elected in mukhtar and board of aldermen elections. And on 5th December, 1934, women were granted the right to elect and to be elected in parliamentary elections, the greatest right in political sense.

Consequently, an important milestone towards democracy was completed. In the elections held on 8th February, 1935, when women used their right to elect and to be elected for the first time, 17 women acquired the right to go into the Parliament. With a woman elected in the 1936 by-election, the number increased to 18. This was a considerably remarkable breakthrough. Turkey, with its rate of female deputies, was in the front ranks in the list of countries, where women had political rights. In the subsequent periods, a serious turndown was observed in the status of woman in politics. The rate of female deputies achieved in the 1935 – 1939 period was exceeded in 2007 elections. However, this was a tragic exceeding. For, Turkey, with the rate of 9,09 % achieved in 2007, not only remained below the world

average, but also it continues to remain even below some underdeveloped countries, which granted their women with political rights much later than our country.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Woman Movement, Democracy, Turkish Woman, Political Rights.

Giriş

Türk tarihinin ilk zamanlarından itibaren kadın toplumsal ve siyasal yaşamda erkekle birlikte görev üslendi. Bu yaşam tarzı Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra da belirli bir zaman diliminde devam etti¹. Ama daha sonraki süreçte, kadın, toplumsal ve siyasal yaşamdan soyutlanmaya başlandı ve zamanla görünmez oldu. Osmanlı Devletinin belirli bir dönemi için geçerli olan bu durum, 19. yüzyılda Batıyı model olarak gerçekleştirilen reform hareketleri sürecinde değişmeye başladı.

Bu süreçte kadınlara, sınırlı da olsa bazı haklar verilmesine karşın² kadının siyasal hakları konusunda bir gelişme yaşanmadı. 1876 Anayasasıyla erkekler siyasal haklarını kazanmış olmasına rağmen, kadının durumu tartışılmadı bile. Ancak kadına eğitim hakkının tanınması, -uygulamada sınırlı da kalsa ve yüksek öğretimde dar bir alana sıkışsa da- aydın kadınların yetişmesini sağladı ve II. Meşrutiyet Döneminde bağımsız bir kadın hareketinden söz edebilmemize olanak tanıdı. Ancak siyasal haklar konusu, kadın hareketinin öncelikli amaçları arasında yer almıyordu.

Kadın hareketinin koşulsuz siyasal hak isteğinde bulunması ve kısa süre sonra da kadınların siyasal haklarına kavuşması, Cumhuriyet Döneminde gerçekleşti. Çoğu Batı ülkesinde kadın hareketlerinin uzun ve çileli bir mücadelesinden sonra kazanılan siyasal haklar, Türkiye’de o ülkelerin birçoğundan önce ve kısa sayılabilecek bir sürede elde edildi. Bu araştırmada, kadının siyasal hakları konusunda kadın hareketinin faaliyetleri

¹ Bu konuda bkz. Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, TTK Yayınları, Ankara 1981.

² 1858’de kız rüştiyeleri, 1870’te de kız öğretmen okulu açıldı. Kız ve erkek çocuklar için ilköğretimin zorunluluğu hususu, 1876 Kanunu Esasisinin 114ncü maddesinde yer alarak, anayasal hak haline getirildi. 1897’de kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başladılar Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları I, İstanbul, (tarihsiz) s. 226-227. Kanunu Esasi 7 Zilhicce 1293 (23 Aralık 1876) “*Madde: 114- Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferruatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.*” Bkz. Düstur, Birinci Tertip, Cilt 4, s. 1-40. Ayrıca kadın haklarının gelişimi konusunda bkz. Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989.

ve Mustafa Kemal'in kadının siyasal hakları konusuna yaklaşımı, süreci yönetmesi ve ulaşılan sonuçlar irdelenecektir.

1. Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Kadının Siyasetle İlgilenmeye Başlaması

Osmanlı Devletinin son döneminde aydın kadın grubunun ortaya çıkmasıyla birlikte kadınların toplumdaki durumu tartışılmaya başlanmıştı. Kadın hareketinin temsilcileri, Avrupa'daki kadın hakları konusundaki gelişmeleri yakından izlemekteydi. Kadının toplumsal alana ilgisi, zamanla siyasal alana da yansımaya başladı. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte de kadının siyasete ilgisi, gözlemlenebilir hale geldi. Bu durumu değerlendiren İttihat Terakki, kadını siyasete katma yolunda "İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi"nin kurulması ve partiye kadın üye kabul edilmesi gibi bazı adımlar attı. Meşrutiyet yıllarında kurulan kadın örgütleri çoğu kez yardım derneği görünümünde olmakla birlikte bu alanın dışında faaliyet gösteren kadın örgütleri de vardı. 1912 yılında Halide Edib tarafından kurulan, "Tealii Nisvan Kulübü" kadınları sosyal hayata alıştırmaya çalışıyordu ve ilk defa kadın ve erkeğin bir arada yer aldığı konferanslar düzenledi³. Ulviye Mevlan tarafından kurulan "Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" (28 Mayıs 1913) ise Meşrutiyet Döneminin kayda değer kadın kuruluşlarının başında geliyordu ve kadının toplumsal yaşamda yer alması için çalışıyordu⁴.

II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan kadının siyasete ilgisi, Balkan Harbi sürecinde daha da artacaktı. Bu sıralarda kadınlar tarafından Darülfünunda konferanslar verildi ve ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm yolları arandı⁵. Ülkenin işgal edilmiş olması, devletin parçalanma ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kadının siyasete olan ilgisini arttırmaktaydı. Birinci Dünya Savaşının insanlık tarihi için belki de tek olumlu sonucu, kadının yaşamında yarattığı gelişmeler oldu. Bu süreçte kadın, zorunlulukların sağladığı koşullardan faydalandı ve yaygın bir şekilde ekonomik yaşamda görev aldı, ülke savunmasına aktif olarak katıldı. Bu hizmetleri savaştan sonra değerlendirildi ve önemli haklara sahip oldu. Örneğin İngiltere'de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, savaştan önce tepkiyle karşılanmaktayken savaştan sonra durum kadınlar lehine değişti. İngiliz kadınları, siyasal haklarına aşamalı bir seyir de izlese

³ *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, Yayına Hazırlayanlar: Ayşegül Baykan – Belma Ötüş Basket, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 135.

⁴ Serpil Çakır, "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan - Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 46, 1997, s. (6-14) s. 6-7.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 481. Ayrıca Bkz. Şefika Kurnaz, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

kavuştular⁶. Kadının çalışma yaşamına katılarak ekonomik bağımsızlığını kazanması, kadın hareketinin başarısına çok önemli bir katkı sağladı⁷.

Türk kadınları da ülke sorunlarıyla yakından ilgilendiler. Sorunların çözümüne, özverili çalışmalarla katkı sağladılar. Bu gelişmede zorunlulukların yanında topyekûn savaş stratejisinin uygulanmaya başlamasının da rolü büyük oldu. Cephe gerisinde, zaman zaman da cepheye kadınlar ülkelerini korumak için mücadele etmişlerdi. Türkiye’de bunun somut örneği “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi” ve Birinci Ordu bünyesinde kurulan “Birinci Kadın İşçi Taburu”⁸ idi. İlkinin kurucuları arasında kadın yoktu⁹. Ülkenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen Türk kadınları, Birinci Dünya Savaşında hem üretim alanında hem de vatan savunmasında etkin hizmetler vermişlerdi.

2. Cumhuriyet Döneminde Siyasal Haklar Konusunda Kadın Hareketinin Faaliyetleri ve Mustafa Kemal’in Kadınlara Siyasal Haklarını Tanıması

Birinci Dünya Savaşı sonunda kadın hareketinin temsilcileri, siyasal haklara yönelik söylemlerinde daha iyimser mesajlar vermeye başladılar. Ulviye Mevlan, “*Bugün kemal-i fahr ile görmekte olduğumuz kadın işçiler, sanatkârlar, tacirler, memurlar gibi, pek yakın bir atide dahi hanımları mebus göreceğiz ve kürsü-i hitabette ilim üzerine irad edecekleri noktaları yazacağız. Bu artık tahakkuk etmiş bir hakikattir.*”¹⁰ diyordu. Bu tarihten çok da uzun olmayan bir süre sonra ön koşullu siyasal hak istekleri metinlerde yer almaya başladı. İlk olarak da 1 Ocak 1921’de “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”nin, programına dâhil edildi¹¹.

Türkiye’deki kadın hareketinin uzun bir geçmişi yoktu ve Batıdaki kadın hareketinin gerisinde bulunmaktaydı. Söz konusu durumda, geleneklerin ve toplumda kadına biçilen rolün önemi büyüktü¹². Kadının yerinin evi olduğu kanısı, toplumda çok yaygın kabul görmekteydi. Bununla beraber

⁶ Hâkimiyeti Milliye, 12 Temmuz 1923, “Türkiye’de ve Mısır’da Kadın Hayatı” başlıklı yazı.

⁷ Hâkimiyeti Milliye, 12 Temmuz 1923, “Türkiye’de ve Mısır’da Kadın Hayatı” başlıklı yazı.

⁸ Bu konuda bkz. Sadık Sarısan, “Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 39, C. XIII, Kasım 1997, s. (695-725).

⁹ Tarık Zafer Tunaya, *age*, s. 482.

¹⁰ Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, no: 175, 25 Mayıs 1919, s. 2.

¹¹ Serpil Çakır, *agm*, s. 10.

¹² Hâkimiyeti Milliye, 12 Temmuz 1923, “Türkiye’de ve Mısır’da Kadın Hayatı” başlıklı yazı.

eğer kadın bir meslek edinecekse, bunun öğretmenlik olması en iyisi olacaktı¹³. Oysa Türkiye’de ve dünyanın çoğu ülkesinde kadınlar, yaşamın en zor alanında bile var olabileceklerini kanıtlamıştı. Kadının ülke sorunlarını sahiplenmesi ve çözüm yolları araması, siyasete olan ilgisini göstermekteydi. Mütareke, Kurtuluş Savaşı ve bu süreci takip eden yıllarda, kadınının siyasete katılma isteği ve bu yoldaki etkinlikleri daha da artarak devam etti¹⁴.

Başta erkekler olmak üzere kadınlar arasında da kadına siyasal hakların tanınması ön koşullu olarak tartışılmaktaydı. Tartışmalarda öncelikle kadının eğitilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktaydı. Örneğin Latife Hanım, “*Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum. Bu oy verme ve Büyük Millet Meclisine seçilme hakkı demek ama şuna da inanıyorum ki, eğitim oy hakkından ve kamu hizmetlerinden önce gelmeli. Köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur.*”¹⁵ derken; Nezihe Muhittin ise, “*Birçok konularda işbaşına geçen hanımlar ancak aydın bir kadın çoğunluğunun seçtikleri olmalıdır.*”¹⁶ diyordu.

Yukarıdaki metinlerde de izlenebileceği gibi kadın hareketinin temsilcileri olan aydın kadınlarca, cahil kadın topluluğuna seçme hakkının verilmesi uygun görülmemekteydi. Seçme hakkının kadının eğitilmiş hale getirilmesinden ve kültür seviyelerinin yükseltilmesinden sonra alınması, kadın hareketinin, 1920’li yıllardaki temel hedeflerindendi. Aslında demokratik yaşamın sağlıklı yürüyebilmesi için doğru olanı da buydu denilebilir ama doğru olmayan cahil erkekler için aynı ölçütlerin söz konusu edilmemiş olmasıydı. Erkeklerin cahili de aydını da siyasal haklarını, I. Meşrutiyetten itibaren kullanmaya hak kazanmışlardı.

1920’li yıllarda kadın hareketi, siyasal hak arayışı çerçevesinde, öncelikle seçilme hakkı üzerinde durmaktaydı. Bu hakkın da aydın kadınlara verilmesinden yana bir tavır sergileniyordu. Aydın kadın grubunun dışında kalan kadınların büyük kısmı ise kadının mevcut durumunu içselleştirmişti.

¹³ Hâkimiyeti Milliye, 12 Temmuz 1923, “Türkiye’de ve Mısır’da Kadın Hayatı” başlıklı yazı.

¹⁴ Milli Mücadeleye kadınların verdiği destek için bkz. *Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1996.

¹⁵ İsaac Marcossion, “Türkiye’nin Kurtuluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk’le Görüşmesi”, Çeviren: Ergun Özbudun, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, Sayı: 1, Kasım 1984, s. 187.

¹⁶ *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 131.

Hatta sokak baskısı çerçevesinde yeniliklere karşıtlıkta öncülük bile yapıyorlardı¹⁷.

Aydın kadınlar tarafından yürütülen kadın haklarının siyasal boyutuna ilişkin tartışmalar, 1923 yılı baharında tekrar alevlendi. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almıştı. Mevcut seçim yasasının bazı maddelerinin değiştirilmesiyle ilgili kanun tasarısı görüşmeye açıldı. Tasarıda 18 yaşını geçen her erkek Türkün seçmen olması ve bir milletvekilliği için gerekli olan 50 bin oyun, 20 bin oya indirilmesi isteniyordu. Tasarı, nüfus durumu ve milletvekili sayısı ile ilgiliydi. Kanun tasarısının görüşülmesi esnasında Hüseyin Avni Bey (Ulaş), söz aldı ve kadınların henüz oy kullanacak olgunluğa erişmediğini ancak gelişip oy hakkını alma seviyesine yükselene kadar, aile reisine oy vermiş gibi algılanarak 20 bin erkek nüfusun bir milletvekili seçmesinin esas alındığını söyleyerek teklife destek verdi¹⁸. Bu gerici çıkış kadınların siyasal hakları konusunun ilk defa mecliste söz konusu edilmesini sağladı. Bu gerekçeye itiraz eden ve kadınların siyasal hakkını savunma cesaretinde bulunan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi'nin konuşması bazı milletvekilleri tarafından masa kapaklarına vurularak kesildi. Karşı görüştekilerin gerekçesi hazırды. Onlara göre siyasal haklardan önce kadının eğitilmesi ve kültürünün arttırılması gerekiyordu. Bu samimiyetten uzak bir yaklaşımdı. Eğer bu gerçekçi bir saptama olsaydı, kanun tasarısında, seçme ve seçilme hakkının eğitilmiş erkek ve kadına verilmesi hususu esas alınırды¹⁹.

Meclisteki üyelerin çoğunluğunun siyasal bağlamda kadın haklarına bakışı, toplumdaki algının bir yansıması mıydı? Buna net bir yanıt verilememekle beraber mebusların çoğunluğunun, kadına siyasal hakkının tanınmasından yana olmadığı açıktı. Seçim kanunundaki değişiklik tasarısında kadınlar dışarıda bırakılmıştı. Kanunlaşması da sadece erkekleri kapsayacak şekilde gerçekleşti.

Bu gelişmeler üzerine 30 Mayıs 1923'te kadınlar, siyasal haklara giden yolu açmak; için faaliyete geçeceklerini duyurdular. 15 Haziran

¹⁷ Bu konuda Nezihe Muhittin, *"Dar çarşaf, ince peçelerle dolaştığımız zamanlar hacı ninelerin ve hanım teyzelerin hakaretlerine sık sık hedef oluyorduk..."* demektedir. *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 93.

¹⁸ Mustafa Kemal 1930'da, bu türden düşünenleri şöyle değerlendirecekti; *"Kadının siyasal yetersizliğine mantıklı hiçbir sebep yoktur. Bu konudaki tereddüt ve olumsuz düşünüş biçimi, geçmişin toplumsal bir niteliğinin can çekişen bir hatırasıdır."* Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2000 Ankara, s. 112.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima IV, (3 Nisan 1339/1923), C. 28, s. 326-330.

1923'te Nezihe Muhittin'in²⁰ başkanı olduğu "Kadınlar Halk Fırkası" kuruldu²¹. Fırkanın kuruluşunun ertesi günü 16 Haziran 1923'te yasal izin almak için valiliğe başvuruda bulundular²². Valilik durumu İçişleri Bakanlığına bildirdi ve Bakanlıktan gelecek karara göre hareket edileceği basına yansdı²³.

Kuruluşunun ilanıyla birlikte Partiye, yabancı ve ulusal basının ilgisi büyük oldu²⁴. Basına yansdığı kadarıyla tespit edebildiğimiz maddelerden anlaşıldığına göre, öncelikle kadınların aydın hale getirilmesi ve kültürlerinin arttırılması için çalışılacaktı. Fırkanın programında, siyasal hak isteği ise ön koşula bağlanmıştı. İkinci maddede: Siyasal haklar, hak etme ve liyakati gerektirdiği için, kadınlar memleketin siyasal, toplumsal ve iktisadi sorunlarında etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra siyasal haklar için nizamnameye bir ilke ekleneceği hususu yer almaktaydı. Üçüncü maddede de kadınların Belediye seçimlerine katılmaları için çalışılacağı hususu vardı²⁵.

Parti kurucularından Şukufe Nihal Hanım, Partinin siyasal boyutuyla ilgili olarak, "...Siyasal faaliyetimize gelince: Bu konuda kesin bir şey

²⁰ 1889 yılında doğan Nezihe Muhittin İstanbullu aydın ve varlıklı bir ailenin kızıydı. Evde eğitim gördü. 1909 yılında fen dersi öğretmeni olarak çalışmaya başladı. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi, Selçuk Hatun Sultanisi Müdürlüğü yaptı, Maarif Müfettişi olarak çalıştı. İlk romanını 1911 yılında yazdı. 1913'te "Türk Hanımları Esirgeme Derneği"ni kurdu. Kadınlık üzerine yazılarını "Hanımlara Mahsus Gazete"de Zekiye imzasıyla yayımladı. 1924'te kendi parasıyla "Türk Kadın Yolu Dergisi"ni kurdu. 18 sayısı çıkan bu aylık Türk feminizmi için bir forum oluşturdu. Edebiyatla uğraştı, 18 roman yazdı "Benliğim Benimdir" adlı ilk romanı 1929'da yayımlandı. İki kez evlendi. 1958 yılında yaşamı sona erdi. Bkz. *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 23-29.

²¹ Vakıf, 18 Haziran 1923. Partinin İkinci Başkanı Nimet Remide Hanım, Yetkili Temsilcisi Latife Bekir Hanım, Genel Sekreteri Şukufe Nihal Hanım, Veznedarı Matlube Ömer Hanım, Muhasebecisi Seniyye İzzeddin Hanım, Sekreteri Muhsine Salih Hanımdı. Üyeler ise: Nesime İbrahim Hanım, Zeliha Ziya Hanım, Tuğrul Bedri Hanım ve Faize Emrullah Hanımdan oluşmaktaydı. Tanin, 18 Haziran 1923.

²² Tanin, 18 Haziran 1923. Vakıf, 19 Haziran 1923.

²³ Vakıf, 17 Haziran 1923. Vatan, 20 Haziran 1923.

²⁴ Bu konuda Nezihe Muhittin, "Avrupa basını merak ve hayranlıkta hiç geri kalmıyordu. Tüzüğü valiliğe verip çalışmaya başlar başlamaz "Noye Fraye Prese" özel muhabirini gönderdi. Amerika gazetelerinin yazarları peşimizi bırakmaz oldular. Avrupa kadın dernekleri bizimle hemen yazışmaya başladı." diyordu. *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 142-144. Tanin, 19 Haziran 1923 "Kadınlar Halk Fırkası" başlıklı yazı, İkinci Reis Nimet Hanımla Partinin Amacı ve Çalışma Tarzı Üzerine Yapılan Görüşme.

²⁵ Vakıf, 17 Haziran 1923.

söylemek mümkün değil. Fakat siyasal bir gayesi olduğuna şüphe yoktur. Öncelikle sosyal ve ekonomik hayatta varlığını ispat edikten sonra siyasal alanda kazanmaları lazım gelen mevkii teminde kadınlar bu mevkii kazandıktan sonra siyasal hayata katılmaları ve hatta mebus olmak istemeleri de pek tabiidir.”²⁶ diyordu.

Aslında kadının siyasette yer alması arzusu toplumda ortaya çıkmıştı. 1923 seçimlerinde kadına henüz seçme ve seçilme hakkı tanınmamışken, ülke için hizmet eden bazı hanımlara erkek seçmenler tarafından oy verildi²⁷. Bu durumu, Hâkimiyeti Milliye, “...Bugün gerçi bir kadın vekilimiz yoktur, fakat cereyan-ı hadisat bunun imkânını göstermiştir. Kalplerimizde bu şerefin tam bir mevkii bulunmaktadır.”²⁸ diye son bulan yazısıyla kamuoyuna duyurdu.

Kadınlar Halk Fırkası kurucuları, bir taraftan izin beklerken bir taraftan da kadının aydın hale getirilmesini ve kültürünün arttırılmasını amaçlayan etkinliklere başlamıştı²⁹. Bu süreçte, izin başvurusuna olumsuz yanıt geldi. Partiye izin çıkmamıştı. Gerekçede, henüz siyasal haklarını almamış olan kadınların parti kurmasına yasalarca izin verilemeyeceği ifadesi yer alıyordu. Ancak kuruculardan bazı kadınlar, olumsuz yanıtta, tüzüğün çok taşkın olmasının da etkisi olduğunu ileri sürdüler. Bu konuda Nezihe Muhittin, “Çünkü bu tüzükte kadınlarımızın askerlik görevlerini yerine getireceklerine ait bir madde bile vardı.”³⁰ diyecekti.

Bundan sonra tüzük üzerinde değişiklik yapıldı. İsmi de “Türk Kadın Birliği” olarak değiştirildi. Dernek olarak nitelendirilen birliğin kuruluş tarihi 7 Şubat 1924’tü. Tekrar Valiliğe izin başvurusunda bulunuldu. Bu defa bir hafta sonra Valilikten olumlu yanıt geldi³¹. Birliğin tüzüğünde derneğin amacı, “Kadınlığı düşünsel ve sosyal alanlarda yükselterek, modern ve olgun bir düzeye eriştirmek...(madde: 3)”³² olarak belirlendi. Tüzüğün 2. maddesinde, “Türk kadın birliği, Türk kadınıni sosyal ve siyasal haklar karşısında her türlü yükümlülük ve vatan ilgisini ispatlayacak bir

²⁶ Vatan, 20 Haziran 1923, Şukufe Nihal Hanımla Mülakat.

²⁷ Şu hanımlara oy verilmişti: Latife Hanım, Halide Edip, Mevhibe Hanım, Nezihe Muhittin, Kara Fatma, Müfide Ferit ve Aliye Fehmi. Hâkimiyet-i Milliye 23 Temmuz 1923, “Kadınlığın Yüksek Mevkii” başlıklı yazı. İsmet Bozdağ, *Atatürk ve Eşi Latife Hanım*, Kervan Yayıncılık, İstanbul 1975, s. 179.

²⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Temmuz 1923, “Kadınlığın Yüksek Mevkii” başlıklı yazı.

²⁹ Vakit, 26 Haziran 1923, Kadınlar Halk Fırkası Faaliyetinde. *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 142-144.

³⁰ Nezihe Muhittin ve *Türk Kadını 1931*, s. 148- 149.

³¹ *Age*, aynı yer.

³² *Age*, s.149.

düzeye erİştirmeye çalışacaktır.”³³ denilerek siyasal haklar konusuna da yer verildi.

Kadın Birliğinin ilk siyasal girişimi, 1925’te gerçekleşti. İstanbul’da boşalan bir milletvekilliği için yapılacak ara seçime mevcut yasaların mümkün kılınmasına rağmen kadın adaylarla katılmak için başvuruda bulunuldu. 1925 yılının Şubat ayında, Kadın Birliği, -bu kez Valiliğe değil- Belediye Başkanlığına verdiği dilekçeyle Halide Edib ve Nezihe Muhiddin’i İstanbul milletvekili adayı gösterdi³⁴. Ancak Kadınlar Birliği, aday gösterdiği isimlerden biri olan Halide Edib Hanıma bilgi verme gereği bile duymamıştı. Bu girişimden Halide Edib’in haberdar olmadığı, basında yer alan demecinden anlaşıldı. Özet olarak, Kadınlar Birliğinin üyesi olmadığını bildirerek söz konusu başvuruyla ilgili bilgisinin bulunmadığını, yasalar böyle bir duruma izin verse de kendisinin milletvekili olmak istemeyeceğini söylemekteydi³⁵. Bu tür eylemlerden sonuç alınamayacağı belliydi. Propagandaya yönelik olduğunu söyleyebileceğimiz söz konusu girişimin amacı, kadının siyasal hakları konusuna, kamuoyunun ve Meclisin dikkatini çekmek olabilirdi. Bu girişimde yasal bir durum aranabilir miydi bilinmez ama şık olmayanı Halide Edib’in iznine başvurulmadan milletvekilliğine aday gösterilmesi idi. Bu durum Kadınlar Birliğinin güvenilirliğine gölgeleyebilecek bir tutumdur.

Artık siyasal haklar konusunda, kadınların sesleri daha yüksek çıkmaya başlamıştı. Süreyya Hulusi Hanım, 1926’da Türk Ocağı’nda verdiği konferansta, “Türk kadını tarihte siyasal rol oynamıştır. Kadın kendi benliğini idrak eder. İktisadi sahada haiz-i tesir olursa neden memleket işlerinde geri kalsın. Herkes anadan vatan dersi alır da ne için o vatanın idaresi ve mukadderatı mevzu-u bahs olduğu zamanda mahmul vaziyette bırakılır...” diyerek Türk kadınına siyasal haklarının tanınmamasını, haksız buluyor ve eleştiriyordu³⁶.

Türk Kadınlar Birliği, Mart 1927’de yapılan kongresinde derneklerinin tüzüğüne -ön koşulsuz- kadının siyasal hakları için çalışılacağını bildiren 2. maddeyi ekledi³⁷. Bu durum Kadın hareketinin siyasal hak arama mücadelesi boyutundan baktığımızda bir ilki oluşturuordu. O güne kadar siyasal hak istekleri ön koşullu olarak belgelerde yer almıştı. 1927’deki gelişmede Cumhuriyet Döneminde kadın hakları konusunda yaşanan

³³ Age, aynı yer.

³⁴ İkdâm, 24 Şubat 1925.

³⁵ Son Telgraf, 24 Şubat 1925.

³⁶ Türk Yurdu, C. III, Numara: 16, Şubat 1926, s.459. Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Çeviren Ercan Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, Ankara 1982, s. 687-706.

³⁷ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp*, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 244.

gelişmelerin etkisi büyüktü. Aynı yıl yapılacak seçimlere katılmak için birlik içinde tartışmalar yapıldı³⁸. Ama kadınlara siyasal haklarını tanıyan yasal değişiklikler yapılmadığından dolayı bu girişim de sonuçsuz kaldı.

Bu arada Ankara, kadınların siyasal hakları konusunu gündemine almıştı ve ilk olarak da kadınlara Belediye seçimlerine katılma hakkı tanıdı. Kadınların Cumhuriyet idaresindeki konumları daha da yükselmişti. Bu konuda kadın hareketinin liderlerinden olan Nezihe Muhittin, 1931’de yayımlanan “Türk Kadını” adlı kitabında “...Cumhuriyet yürüyor ve her yaşına girdikçe kadına bir armağan vermeyi asla ihmal etmiyor. Yedinci yılın armağanı belediye seçimlerine katılma hakkı oldu... Cumhuriyet yürüyecek ve kadınlık hayatına daha birçok ışıklar serpecektir. Siyasal hakkımızın verildiğini kutlayacağımız gün uzak değildir.”³⁹ sözleriyle bu duruma dikkat çekiyordu.

Yukarıda belirtildiği üzere siyasal haklar konusunda ilk girişim, 3 Nisan 1930’da kabul edilen Belediye Kanunuyla gerçekleşti. Bu kanunla, kadınlara Belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanındı. Yunus Nadi bu hakkın daha da genişleyeceğini şu sözleriyle dile getiriyordu; “Ailenin temeli ve milletin şefkatli anası olan kadının memleket işlerinde hiç olmazsa erkekler kadar hukuka sahip olması lâzım geleceği takdir ve teslim edilmelidir... Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müzakere etmekte olduğu Büyük Belediye Kanununda kadınlara belediye sahasında seçim hakkı tanımaya hazırlanıyor. Burada belediye kelimesi yalnız bir aşama ifade eder. Bu kanun ile kadınlara tanınmak istenen hak esasen seçim hakkıdır. Seçmek ve seçilmek hakkı.”⁴⁰

Kadınların Belediye seçimlerine katılma hakkını kazandığı gün, Afetinan konusu kadının seçme ve seçilme hakkı olan bir konferans verdi. Konuşmasında, bu hakkın, ulus egemenliğinin temel unsurlarından biri olduğunu söyledi. Konferansa katılanlar arasında Mustafa Kemal Atatürk,

³⁸ Bkz. Serpil Çakır, “Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını”, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam*, İstanbul 1991, s. 131-141.

³⁹ Nezihe Muhittin ve *Türk Kadını 1931*, s. 121. Ama Mecliste hala olaya dar çerçeveden bakan aykırı sesler çıkmaktaydı. 1932 yılında Millet Meclisi’nde bütçe görüşmeleri sırasında Fazıl Ahmet Bey, “Kadın bugün müstehlik (tüketici) olmaktan çıkmış, mühlik (Helak eden, öldüren) olmuştur. Bize terbiyenin cici bici kısmı, bonbon kısmı musallat olmuştur.” diyordu. Bu sözler, aydın kadınların sert tepki göstermesine neden oldu. Türk kadınının yürüdüğü yolun faydalı ve üretken olduğu vurgulandı. Latife Bekir, “Bu darbeyi bekâr bir mebus indirmeye kalkışmış olsaydı, bekârlık kabahatini tevil etmek istiyor derdim: Kadın öteden beri müstehlik değil müstahsildir.(üretici)” diyerek karşılık verdi. Son Posta, 30 Haziran 1932. Son Posta, 5 Temmuz 1932, “Türk Kadını Mühlik midir? Kadınları Şimdiye Kadar Erkekler Helak Etti!” başlıklı yazı.

⁴⁰ Cumhuriyet, 4 Nisan 1930, Yunus Nadi, “Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı”.

İsmet İnönü ve Kazım Karabekir de bulunmaktaydı⁴¹. Kadınlar bu tarihten kısa süre sonra 26 Ekim 1933'te, 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişiklikle muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde, oy kullanma ve seçilme hakkını kazandılar. 1934 yılında siyasal hakları tamamlayacak olan milletvekili seçme ve seçilme hakkının verileceği sürece çok yaklaşıldığı günlerde Türk Ocağı salonunda Ankara'nın aydın kadınlarının bir araya getirildiği bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesi konusunda konferans verenler tarafından heyecanlı konuşmalar yapıldı. Toplantı sonunda Millet Meclisine kadar gösteri yürüyüşü yapılması kararı alındı ve eylem gerçekleştirildi. Mecliste yaşananlardan bir kesiti, toplantıya katılanlardan ve toplantıya davet telefonunun Çankaya Köşkünden geldiğini söyleyen Avukat Perihan Arıburun⁴² şöyle anlatmakta, *"Aydın bir kadın topluluğunun Meclis önünde yüksek sesle konuşmalarını çalışma odasında bulunan Atatürk haber alır. Ve çevresindeki milletvekillerine bakın bakalım hanımlarımız ne istiyorlar, bana da bilgi getirin der. Gidip (Mecliste temsil hakkı isteyen) kalabalığı gören milletvekillerinin telaşlı hali karşısında Atatürk, 'Arkadaşlar, kadınlarımız mecliste görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalarına başlayınız' direktifini verir."*⁴³.

Yukarıda konuyla ilgili anlatılan bu tür olaylardan birine yer verdik. Aslında yapılacak devrimin önceden tasarlanmış olduğu bellidir. Yani bu anlık verilmiş bir karar değildir. Tarihi sürece baktığımızda ise, kadın hareketinin ilk temsilcisi olarak kabul edilen ve "Meram" isimli çeviri romanını "Bir Kadın" imzasıyla yayımlamak zorunda kalan Fatma Aliye Hanımdan⁴⁴ itibaren toplumda yok sayılmama savaşı veren aydın kadınların çabalarının sürece bir şekilde katkı sağladığı kaçınılmaz bir olgudur. Bu örnek bize, o dönemde Türk kadınının bulunduğu noktayı, net bir şekilde göstermektedir. Sonuç olarak aydın kadınların faaliyetlerinin ve köylü kadınların emeklerinin, siyasal hakların tanınması sürecine yaptığı katkı yok sayılamaz. Bununla birlikte söz konusu çabaların, süreçte belirleyici olduğunu söylemek de gerçeği yansıtmaz.

Türk Devriminin amacı olan çağdaş toplum ve çağdaş devlet yaratmanın temel belirleyicilerinden birisi, kadınların siyasal sürece de katılmalarını sağlamaktı. Ancak bunun, devrimin kendi seyri içinde

⁴¹ Cumhuriyet, 4 Nisan 1930.

⁴² Mustafa Kemal Atatürk'ün çok saygı duyduğu hocası General Naci Eldeniz'in kızı.

⁴³ Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993, s. 166-167. Burhan Göksel, "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1984, Sayı: 1, s. (213-235).

⁴⁴ *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, s. 133.

gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Kadınla ilgili olarak tüm alanlarda yapılacak devrimler, sıraya konulmuştu ve tutarlı bir seyir izlemekteydi. Mustafa Kemal'in kadın hakları konusuna bakışını, çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda izleyebiliyoruz. Ayrıca kadın hakları savunucusu Latife Hanımla evlenmiş olması da göz ardı edilmeyecek bir duruşu ifade eder. O, 1923'te *"Bizim toplumumuzun başarı gösterememesinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır... Bir toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer organı işlemezse o toplum felç olmuştur. Bir toplumun hayatta, çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün sebep ve şartları benimsemesi gerekir. Bundan ötürü bizim toplumumuz için ilim ve teknik gerekli ise bunların aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın edinmeleri lazımdır... Bir toplum, cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse o toplum yarıdan fazla kuvvetsizlik içinde kalır. Bir millet ilerlemek ve uygarlaşmak isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir."*⁴⁵ diyerek konuyla ilgili görüşlerini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal'in kadınlarla ilgili düşünceleri, sadece söylemde kalmamış Cumhuriyet Rejiminin sağladığı ortamda, kadın hakları konusunda çok ileri adımlar atılmıştı. Sürecin sonunda ise siyasal haklar konusu gündeme alındı. Kadınların seçme seçilme hakkı, aşamalı olarak gerçekleşti ve yerelden genele doğru bir seyir izledi. Yerel alanda siyasal haklara sahip olan kadına, genel seçim hakkının da yakında tanınacağı, beklenen bir durumdu. Kadınlar süreci hızlandırmak için toplantılar düzenleyerek gösteriler yapıyordu. Nitekim beklenen gelişme kısa süre sonra gerçekleşti. Başbakan İsmet İnönü'nün de içinde bulunduğu 192 milletvekilinin imzasını taşıyan 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun tasarısı, Cumhuriyet Halk Fırkası grubunda tartışıldıktan sonra Meclisin onayına sunuldu. Oylamaya katılan 258 milletvekilinin oybirliği ile kabul ettiği 5 Aralık 1934 tarihli ve 2598 sayılı kanunla, kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde ettiler⁴⁶. Söz konusu kanun, 11 Aralık 1934 tarihli Resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe

⁴⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, TİTE Yayınları, 2. Baskı, 1959, s. 85 -86. Mustafa Kemal olayın evrensel boyutuna da şu sözleriyle vurgu yapıyordu, "Siyasal ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, insanlığın mutluluğu ve saygınlığı açısından gerekli olduğuna eminim." Ayın Tarihi Sayı. 17, 1935, s. 14. Ayrıca bkz. Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Hazırlayan: Utkan Kocatürk, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s. 94-99.

⁴⁶ Bkz. *Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı Tanıyan 5.12.1934 tarihli ve 2598 Sayılı Kanun ve TBMM Tutanakları*, Derleyen: Neriman Elgin, Ankara 1985. Mustafa Kemal, "Türk kadınlığının, yeni girdiği siyasal alanda da değerli işler başarmasını dilerim." dedi. Ulus, 10 Aralık 1934.

girdi. 1924 Anayasasının, “18 Yaşını bitiren her erkek Türk milletvekili seçme hakkına sahiptir. (madde: 10)” ve “Otuz yaşını bitiren her erkek Türk milletvekili seçilme hakkına sahiptir. (madde: 11)” hükümleri değiştirilerek; 22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk milletvekili seçme, 30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk milletvekili seçilme hakkına sahip olur şeklini aldı⁴⁷. Böylece, kadınlar en büyük hak olarak kabul edilen siyasal hakların tamamına kavuşmuş oldular.

Milletvekili seçme ve seçilme hakkı, kadınlar arasında büyük bir sevinç yarattı. 6 Aralıkta Ankaralı kadınlar olayı kutlamak, için Halkevi’nde bir toplantı düzenlediler. Bu sefer Meclise hak istemek için değil teşekkür etmek için gittiler. İstanbul’da ise seçme ve seçilme hakkının verilmesini kutlamak için Türk Kadınlar Birliği, Sultanahmet Meydanı’nda miting yaptı. Ayrıca Beyazıt’tan Taksim’e bir yürüyüş düzenleyerek memnuniyetlerini göstermiş oldular⁴⁸.

Mustafa Kemal’in öncülüğünde kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı, dış dünyaya karşı demokratik gözükmeye düşüncesinin bir sonucu muydu? Yoksa Batıda, Mustafa Kemal’i diktatör olarak göstermek isteyenlere verilen bir yanıt mıydı? Bu sorulara olumlu karşılık bulmak mümkün olmaz kanısındayız. Çünkü bu hak Avrupa’nın gelişmiş birçok ülkesinden daha önce Türk kadınına tanınmıştı⁴⁹. En azından bu nedenle bu yol seçilmiş olamazdı. Kaldı ki, Türk Devriminin temel özelliklerinden birisi

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi Devre: IV, İçtima: IV, C. 25, s. 82-85. Düstur, Tertip: 3, C. 16, s. 36. Resmî Gazete, 11 Aralık 1934, Sayı: 2877. Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s.188.

⁴⁸ Cumhuriyet, 5, 6, 7, 8, 25, Ocak 1934. *Ulus*, 6,7, Aralık 1934. Hâkimiyeti Milliye, 20 Aralık 1934, “Yeni Seçimde Kadın”, *Ulus*, 5 Ocak 1935.

⁴⁹ Türk kadını seçme ve seçilme hakkını, Fransa (1944), İtalya (1945), Belçika (1948), Yunanistan (1952), İsviçre (1971) gibi ülkelerden daha önce kazanmıştır. Kadınlara Türkiye’den daha önce seçme seçilme hakkı tanıyan ülkeler ise Yeni Zelanda (1893), Avusturalya (1902), Finlandiya (1906), Danimarka (1915), İsveç (1919), SSCB (1918), ABD (1920), Çekoslovakya (1920), Polonya (1921), Moğolistan (1924), İngiltere (aşamalı olarak 1918’de 30 yaşını tamamlamış kadınlara siyasal haklarını tanıdı; 1928’de ise, bu sınırlama kaldırıldı), Almanya (1928), Ekvator (1929), İspanya (1931), Brezilya ve Tayland (1932)’dir. Afetinan, *Medenî Bilgiler...*, s. 114-115. Nermin Abadan Unat, “The Legal Status of Turkish Women”, *Turkish Review*, Volume: 1, Number: 6, Winter 1986, pp. 86. Emel Doğramacı, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s. (215-221), s. 217-218. Tan gazetesi, 3 Ocak 1939, dış basından alınıp Türkçeye çevrilen “Çalışan Kadınların Sayısı 3.777.531” başlıklı yazıda, Türk Kadını 1789 Devrimini yaşamış Fransız kadını ile karşılaştırılarak Fransız kadınına Türk Kadınının kavuştuğu haklara sahip olması temennisinde bulunmaktadır.

ulus merkezli olmasıydı. İkinci sorunun karşılığı da olamazdı. Çünkü bu durumda da olay kişiselleşmiş olurdu. Mustafa Kemal, en büyük kavgalarından birini kişisel yönetime karşı vermişti ve bu yola tekrar dönülmemesi için radikal önlemler almaktaydı. Üstelik de dışarıdan gelen suçlamalara taviz sayılabilecek karşılıklar verdiğini de tarih kaydetmemişti.

Öyleyse süreci yönlendiren düşünce neydi? Sosyal alanda yaşanan olayların tek nedenli ve tek sonuçlu olamayacağı gerçeğini de göz ardı etmeyerek, Mustafa Kemal'in ütopyası olan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak fikrinin süreci yönlendiren, temel faktörlerin başında geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu yolda gerçekleştirilecek çalışmaların, kendisinin de ifade ettiği gibi sadece toplumun yarısını oluşturan erkeklerle başarılamayacağı açıktı. Türkiye'de kadın hareketinin temsilcilerinin, Osmanlı Devletinde gerçekleştirilen reform hareketlerinin başarısızlığının nedenleri arasında kadınların sürecin dışında bırakılmış olmalarını görmeleri, Mustafa Kemal'in de benimsediği bir fikirdi. Bu nedenle, rejimi meşrulaştırmak için kadınlara siyasal hakların tanındığı düşüncesi, sınırların oldukça zorlanmasıyla bile ulaşılabilecek bir sonuç değildir⁵⁰.

Kadınlara siyasal hakların tanınması, siyasal modernizasyonun doğal bir sonucuydu. Bu sürecin tamamlanmış olmasıyla, siyasal haklar bağlamında, kadın ve erkek eşit hale getirilmişti. Böylece "Ulus Egemenliği" kavramı, bütün halkı kapsayacak şekilde siyasal katılımın alanı, doğal sınırlarına ulaştırılmış ve demokrasinin temel göstergelerinden biri olan seçme ve seçilme eşitliği sağlanmış oluyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkını veren kararını, Mustafa Kemal Atatürk şöyle değerlendirmektedir: *"Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasî hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde; peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lâzım gelecektir. Türk kadını evdeki medenî mevkiini salâhiyetle işgal etmiş, iş hayatının her safhasında muvaffakiyetler göstermiştir. Siyasî hayatta belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını, bu sefer de mebus seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Medenî memleketlerin birçoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatle kullanacaktır."*⁵¹

⁵⁰ Karşıt iddialar için bkz. Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, Ankara 1982. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp*. Ayşen Doyran, "1934'te Basındaki Tartışmalar Kadınlar Milletvekili Seçilirken", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 39, Mart 1997, s. (27-34).

⁵¹ Perihan Naci Eldeniz, "Atatürk ve Türk Kadını", *Belleten*, C. XX, Sayı: 80, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1956, s. 741.

Dış dünyada ise Türk kadının geçirmekte olduğu değişim büyük yankı yaratmış, Batı basınında “Esirlikten Aydınlığa Çıkış” olarak yorumlanmıştı. Temps’in Ankara Muharibi Louis Reviel, “Türk Kadınlığının Kavuştuğu Haklar” başlığını taşıyan yazısının Türkçe çevirisinde, “Atatürk’ün memleketini erıştirdiği azametli neticeler arasında kadının tekâmülü keyfiyeti hiç şüphesiz parlak muvaffakiyetlerden birisidir.”⁵² diyordu.

Kadınların ilk olarak seçme ve seçilme hakkını kullandığı 8 Şubat 1935 yılında yapılan seçime; kadınlar, hem seçmen hem de aday olarak büyük ilgi gösterdiler. Özellikle büyük şehirlerde katılım % 80’lere ulaştı ve oy kullanan kadınların oranı, oy kullanan erkek oranına çok yaklaşılarak % 48 civarına dayandı. Bu durum, hem demokratik katılım hem de kadınların siyasal haklarına sahip çıktığını göstermesi bakımından dikkate değer bir gelişmeydi⁵³.

1935 yılı seçimlerinde, 13’ünü bağımsızların oluşturduğu 399 milletvekili meclise girdi. Bunların 369’u erkek 17’si kadın olmak üzere toplam 386 milletvekili Cumhuriyet Halk Fırkası saflarında seçimi kazandı. Seçilen kadın milletvekilleri şu isimlerden oluşmaktaydı⁵⁴:

Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Satı Çırpan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnel (Bursa), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediş Morova Aydılek (Konya), Mihri Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon), Benal Nevzad İstar Arıman (İzmir).

12 Ocak 1936’da yapılan ara seçimde de Emekli Öğretmen Hatice Özgener’in Çankırı milletvekili seçilmesiyle parlamentodaki kadın

⁵² 1938 yılında Temps’de yayımlanan bu yazı Türkçe’ye çevrilerek Cumhuriyet gazetesinde yeniden yayımlanmıştır. Bkz. Louis Reviel, “Türk Kadınlığının Kavuştuğu Haklar”, Cumhuriyet 30 Ocak 1938, s. 6.

⁵³ Cumhuriyet, 18 Ocak 1935, Cumhuriyet, 3-9 Şubat 1935, Milliyet, 5-8 Şubat 1935. Bu durum Yunus Nadi’nin 1930’da öngörüsünü doğruluyordu. O, “Hakkını alan kadınlarımız vazifesini yapacak mı? Bu samimiyetle temenni olunabilir ama biz temenni etmeye lüzum bile görmüyoruz. Çünkü biz onu muhakkak addediyoruz.” Cumhuriyet, 4 Nisan 1930, Yunus Nadi, “Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı”.

⁵⁴ Bkz. Güneş, İhsan, (2001), *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935-1939)*, C. 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, Ankara. TBMM Albümü, (1920-1991), Ankara 1994. Ayten, Sezer, (1998), “Türkiye’deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis’teki Çalışmaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:42, s. (889-905).

milletvekili sayısı 18'e yükseldi⁵⁵. Mustafa Kemal'in, bu sayıyı bir sonraki seçimlerde 36'ya ulaştırarak %100 oranında bir artış planlamasına karşın; bunu gerçekleştirmeye ömrü yetmedi. Atatürk Dönemini takip eden süreçte ise kadın milletvekili sayısında hızlı bir düşüş yaşandı. 1939 seçiminde bu sayı 15'e düştü, en trajik düşüşte 1950 seçiminde kadın milletvekili sayısının 3'e düşmesiyle gerçekleşti. Atatürk Döneminde ulaşılan % 4,6'lık Meclisteki kadın milletvekili oranı, tam 72 yıl sonra 2007 seçimlerinde sağlanan % 9,09'luk oranla geçilebildi⁵⁶. Ama 2007'de ulaşılan bu oranla Türkiye, dünya ortalamasının altında yer aldığı gibi; kadınlarına 1973'te seçme ve seçilme hakkı veren Suriye'nin bile gerisinde bulunmaktadır. Atatürk Döneminde ise, Meclisteki kadın milletvekili oranıyla dünya ortalamasının üstünde ve kadınlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan ülkeler listesinde ilk sıralarda yer alıyordu.

Sonuç

Türk tarihinin belirli bir kesitinde, yabancı kültürlerin etkisiyle oluşan gelenekler, dini algılar ve eğitimsizlik nedenleriyle, kadınlar uzun süre toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamdan uzak tutuldular. 19. yüzyılda kadının mevcut durumunda küçük değişiklikler yaşanmaya başlandı. Kız çocuklarının, -sınırlı da olsa- eğitim hakkından faydalanmaya başlamaları, aydın bir kadın grubunun ortaya çıkmasını sağladı. II. Meşrutiyetle birlikte aydın kadınlar, kadının içine düşürüldüğü durumdan kurtarılması için faaliyete geçtiler ve bu yolda örgütler oluşturdular. İlk hedefleri kadının toplumsal, sosyal ve ekonomik yaşama katılmasını sağlamaktı.

Osmanlı Devletinde yapılan reformlar, kadınların durumunda dikkat çekici bir iyileşme gerçekleştirmedi. Bu dönemde kadınlara sınırlı haklar tanınmış olmasına karşın reform sürecine dâhil edilmediler. Cumhuriyet'le birlikte kadın sorunu çözüm aşamasına girdi ve bu alanda çok ileri adımlar atıldı. Ama yine de toplumda kadın haklarına karşı var olan direnci kırmak kolay olmadı. Bu direnç siyasal haklar konusunda da yaşandı. Kadını toplumda hak ettiği yere ulaştırabilmek için kadın hareketinin faaliyetleri örgütlü bir şekilde sürdü. Erkekler arasında kadınları destekleyenlerin sayısı da arttı.

Öte yandan Mustafa Kemal, kadınlara karşı her alanda oluşan çağ dışı zihniyeti ortadan kaldırmaya kararlıydı ve bunu aşamalı olarak gerçekleştirdi. Atatürk Devrimleri, Nezihe Muhittin'in ifade ettiği gibi kadını, çorak topraktan verimli bir araziye taşıdı ve kadının toplumdaki

⁵⁵ Ulus, 13 Ocak 1936. İkdâm, 13 Ocak 1936. Cumhuriyet, 13 Ocak 1936.

⁵⁶ 2007 seçiminde 50 kadın milletvekili Meclise girmeye hak kazandı. <http://www.belgenet.net/>

görünmezliğine ve esaretine son verdi. Bu süreçte kadın hakları konusunda yaşanan en büyük devrim kadının yönetiminde erkekle eşit hale getirilmesi oldu. Artık kadın, toplumsal, sosyal, ekonomik alanın yanında siyasal alanda da var olmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşından itibaren Atatürk Döneminde sağlanan başarıların elde edilmesinde kadınlar da büyük emek harcadılar. Türk kadınının özverili çalışmasını, *“Bu son senelerin inkılâp hayatında o hummalı fedakârlıklarla dolu mücadele hayatında milleti ölümden kurtararak istiklâle götüren azim ve faaliyet hayatında her millet ferdinin çalışması, gayreti, himmeti, fedakârlığı vardır. Bu arada en çok tebci ile yâd olunacak, daima şükran ile tekrar edilecek bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok değerli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadının üzerinde kadın çalışmasını zikretmek imkânı yoktur. Dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi zafere ve kurtuluşa götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım’ diyemez.”*⁵⁷ sözleriyle takdir eden Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınını bütün haklarına kavuşturarak uygar milletlerin kadınları düzeyine ulaştırdı; hatta siyasal haklar konusunda bunların bazılarını da geride bıraktı.

Ancak siyasal haklar konusunda Atatürk Döneminden sonraki süreçte, kadınların durumunda hızlı bir gerileme yaşandı. Kadınların ilk defa yer aldığı Meclisteki, kadın milletvekili oranıyla Türkiye dünyada ilk sıralarda yer almaktaydı. Bugün ise ülkemizin gelişmişlik düzeyiyle bağdaşmayacak bir orana düşmüştür. Oysa Türkiye’de kadınının siyasal haklarını kazanmasının üzerinden uzun yıllar geçmiş olması nedeniyle daha da ileriye gidilmesi gerekirdi. Ama tam tersi olmuş geriye gidilmiştir. 1935-1939 Dönemi Meclisteki kadın temsil oranı 2007 seçimlerinde geçilebilmiştir. Ancak son seçimde gerçekleşen oranla Türkiye, gelişmiş ülkelerin çok gerisinde, dünya ortalamasının da altında bulunmaktadır.

Bu süreçte belirleyicilerden birisi erkek egemen bir toplum yapısına sahip olmamızda diğeri de ülkemizde etkili bir kadın örgütlenmesinin mevcut olmamasıdır. Hem siyasal alana hem de yönetsel alana erkekler egemen durumdadırlar. Bu durumun da kadından yana pozitif ayrıcalık gözetilmeksizin düzeltilmesi mümkün görülmemektedir. Siyasette, kadının hak ettiği yere sahip olmasında, partilerin üzerine düşen sorumluluk büyüktür. Bu konuda partiler arasında ortak bir tavır oluşturulması gerekmektedir. Bugün kadının siyasal ve yönetsel alanlarda bulunduğu noktanın kabul edilebilecek ve savunulacak bir yönü yoktur ve Atatürk Türkiye’sine de yakışmayan bir durumdur.

⁵⁷ Mehmet Önder, *Atatürk Konya’da*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s. 41.

Meclis Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri.

Gazeteler

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

İkdam

Resmî Gazete

Milliyet

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tanin

Ulus

Vakit

Vatan

Kitap ve Makaleler

Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, (2000),
Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural,
Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.

_____, (1975), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli
Eğitim Basımevi, İstanbul.

Atatürk, Mustafa Kemal, (1959), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II,
TİTE Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Baykan, Ayşegül – Ötüş Basket, Belma, (Yay. Haz.), (1999), *Nezihe
Muhittin ve Türk Kadını 1931*, Yayına Hazırlayanlar: İletişim
Yayınları, İstanbul.

Berkes, Niyazi, (tarihsiz), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları I,
İstanbul.

Bozdağ, İsmet, (1975), *Atatürk ve Eşi Latife Hanım*, Kervan Yayıncılık,
İstanbul.

Caporal, Bernard, (1982), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk
Kadını*, Çeviren: Ercan Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, Ankara.

- Çakır, Serpil, (1997), “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan - Nezihe Muhittin”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 46, s. (6-14).
- _____, (1991), “Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını”, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam*, İstanbul, s. (131-141).
- Doğramacı, Emel, (1998), “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s. (215-221).
- _____, (1989), *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Doyran, Ayşen, (1997), “1934’te Basındaki Tartışmalar Kadınlar Milletvekili Seçilirken”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 39, Mart 1997, s. (27-34).
- Eldeniz, Perihan Naci, (1956), “Atatürk ve Türk Kadını”, *Belleten*, C. XX, Sayı: 80, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Elgin, Neriman, (Derleyen), (1985), *Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkı Tanıyan 5.12.1934 Tarihli ve 2598 Sayılı Kanun ve TBMM Tutanakları*, Ankara.
- Göksel, Burhan, (1984), “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:1, s. (213-235).
- _____, (1993), *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Güneş, İhsan, (2001), *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935-1939)*, C. 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, Ankara.
- Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, (1996), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Kocatürk, Utkan, (Hazırlayan), (1984), *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Kurnaz, Şefika, (1993), *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Marcosson, İsaac, (1984), “Türkiye’nin Kurtuluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk’le Görüşmesi”, Çeviren: Ergun Özbudun, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, Sayı: 1.
- Önder, Mehmet, (1989), *Atatürk Konya’da*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Sarısaman, Sadık, (1997), “Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 39, C. XIII, s. (695-725).
- Sezer, Ayten, (1998), “Türkiye’deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis’teki Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:42, s. (889-905).

- Tekeli, Şirin, (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, Ankara.
- Tunaya, Tarık Zafer, (1988), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, (1920-1991)*, (1994), Ankara.
- Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, no: 175, 25 Mayıs 1919, s. 2.
- Unat, Nermin Abadan, (1986), “The Legal Status of Turkish Women”, *Turkish Review*, Volume: 1, Number: 6.
- Üçok, Bahriye, (1981), *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, TTK Yayınları, Ankara.
- Zihnioğlu, Yaprak, (2003), *Kadınsız İnkılâp*, Metis Yayınları, İstanbul.